

Studenti arhitekture minhenske Tehničke škole iz jugoslovenskih zemalja do 1914. godine

Vladimir Konjikušić

samostalni istraživač u Münchenu

Izlaganje sa znanstvenog skupa —
72.071.5(497.1/430.1-43.6) »18/1914«

Pregledom spiskova studenata u semestralnim i godišnjim izveštajima Politehničke, odnosno kasnije Visoke tehničke škole u Minhenu, moglo se utvrditi da je na nju u vremenu od 1844. do 1914. godine bilo upisano oko 330 studenata poreklom iz jugoslovenskih zemalja, od kojih je 45 studiralo na Odseku za arhitekturu. Od tih 45 studenata arhitekture 13 je diplomiralo u Minhenu, trojica su svoje studije okončali u Ahenu, dvojica u Beču, dok se za još sedam bivših minhenskih studenata u našoj stručnoj literaturi navodi da su diplomirali, ali ne i gde. Delom proverena, a delom i nova saznanja o mestu i vremenu studiranja onih naših arhitekata koji su bili minhenski đaci, otvorila su mogućnost za dalja istraživanja u pogledu umetničkih veza i uticaja na relaciji između naše zemlje i Minhena.

U odrednici *München* u *Enciklopediji likovnih umjetnosti* iz 1964. godine podvučen je značaj Minhena za jugoslovensku umetnost, te je u tom kontekstu nabrojano i oko trideset slikara koji su tamo studirali do 1914. godine. Od arhitekata pomenut je jedino Stanislav Rohrman, koji je u Minhenu studirao samo nekoliko semestara, i to nakon prvog svetskog rata.¹ U vreme kada je ta odrednica pisana bilo je već poznato da su još neki naši arhitekti bili minhenski đaci, ali, kako je u jednoj enciklopedijskoj obradi svaka detaljnost suvišna, to se time može opravdati i nepominjanje i nagomilavanje niza imena. Međutim, sada, nakon obavljenog istraživanja u školskim izveštajima minhenske Tehničke visoke škole, kada imamo dosta podataka o studentima iz jugoslovenskih zemalja koji su na njoj studirali do 1914. godine, a njih je bilo 45 na arhitektonskom odseku, smatramo da se pred naše istoričare arhitekture postavlja jedan novi zadatak — proučavanje naših odnosa sa Minhenom i u toj oblasti umetnosti.

Nepostojanje sličnih podataka za druge tehničke škole na kojima su studirali naši graditelji, kao na primer za one u Beču, Berlinu, Karlsruhu, Ahenu, Pragu i drugde, onemogućava za sada valorizaciju Minhena u gradaciji koja je od tih škola važnija za našu noviju arhitekturu. Značaj koji pridajemo delatnosti nekih naših arhitekata, inače minhenskih đaka, u svakom slučaju govori da vezi Minhen—Jugoslavija i na ovom polju umetnosti treba posvetiti dužnu pažnju.

Pomenuti broj od 45 studenata upisanih na arhitektonski odsek minhenske Tehničke škole verovatno nije konačan: pri pregledu spiskova sa oko 150.000 imena svakako je moralo doći i do previda. Isto tako mora se imati u vidu da je minhenska Politehnika osnovana 1827, ali da izveštaji sa imenima studenata postoje tek od 1844. godine.

Osim na Politehničkoj, odnosno na Tehničkoj visokoj školi, bilo je i nekoliko studenata iz naših kra-

jeva koji su studirali arhitekturu na minhenskoj Akademiji likovnih umetnosti. Sa osnivanjem Akademije 1808. godine, ustrojena su odmah i njene četiri škole — slikarska, vajarska, bakrorezačka i građevinska škola — *Bauschule*, na kojoj su se školovali buduće arhitekate. Studije arhitekture u okviru umetničkih akademija bile su tada još uvek u duhu vremena, mada je odvajanje, ali ne potpuno, bilo već počelo krajem XVIII veka. Primer za to je berlinska *Bauakademie*, osnovana 1799. kao specijalno odeljenje umetničke Akademije, koje će svoju potpunu samostalnost dobiti tek 1873. godine, kada je postala samostalna školska ustanova.² Tako prvih sedam decenija prošlog veka arhitektonske nauke karakteriše izvesna dihotomija — nastava na umetničkim akademijama usmerena je na tzv. visoke arhitektonske umetnosti, ili, pojednostavljeno rečeno, na školovanje budućih *dvorskih arhitekata*, dok sa politehničkih škola izlaze građevinari praktičari.

Ta dvojnost osećala se i u radu građevinske škole minhenske Akademije i, nešto kasnije osnovane, Politehničke škole. Konstitucionalnim aktom Akademije u Minhenu zamišljena je, može se reći, čak dosta napredna veza između zanatskog i teoretskog školovanja budućih arhitekata. Međutim, vremenom se nastava za arhitekate na Akademiji okretala sve više *visokoj građevinskoj umetnosti*, te se nakon 1846, kada je predmet projektovanja zgrada za stanovanje i privrednih objekata, tzv. *Civilbau*, prebačen u nastavni program

¹ Enciklopedija likovnih umetnosti, knj. 3, Zagreb MCMLXIV, 510. U zaostavštini prof. Miloša Đorđevića, koji je 1930. g. doktorirao iz književnosti u Minhenu, nalazi se jedan spisak svih studenata iz Jugoslavije upisanih u zimskom semestru 1927/28. šk. godine na Univerzitetu, Tehničkoj školi i Akademiji. Kao studenti arhitekture na tom spisku su navedeni **Pschernof Hinko** i **Savković Jovan**. Spisak mi je ljubazno ustupio kolega dr Ivan Đorđević, sin prof. Dr M. Đorđevića, na čemu mu se ovom prilikom zahvaljujem.

² H. Ricken, *Der Architekt*, Berlin 1977/99.

Politehnike, pretvorila u *kult ukrašavanja fasada u duhu Beaux-Arts arhitekture*.³

U godini 1868. okončano je bilo preustrojavanje sistema celokupnog tehničkog obrazovanja u kraljevini Bavarskoj, dok je Politehnička škola u Minhenu reorganizovana u visoku školu i izjednačena sa ostalim univerzitetima u zemlji.⁴ Od pet odeljenja, de fakto fakulteta koji su sačinjavali školu, jedno odeljenje, inženjersko, bilo je namenjeno za školovanje građevinskih inženjera i geodeta, a jedno, tzv. *Hochbau-Abteilung*, za školovanje arhitekata. Time je celishodnost postojanja arhitektonske škole na Akademiji izgubila smisao, te je 1873. godine, nakon smrti poslednjeg profesora *Bauschule* Friedricha Zieblanda, ukinuto dalje školovanje arhitekata na Akademiji.

Prestanak postojanja arhitektonske škole na minhenskoj i na drugim akademijama u Evropi bio je rezultat sukoba u idejama o obrazovanju, sukoba između starih, nasleđenih humanističkih nazora i inovacija koje je zahtevalo društvo na putu u industrijalizaciju. Početak sukoba može se datirati sa osnivanjem *École Polytechnique* u Parizu 1795. godine, koja je inače poslužila za ugled pri osnivanju svih nemačkih politehničkih škola otvorenih u prvoj polovini prošlog veka.⁵ Treća po redu osnivanja, nakon one u Berlin-Charlottenburgu (1799) i Karlsruheu (1825), bila je minhenska Politehnička centralna škola (1827).⁶ Međutim, u Bavarskoj Kraljevini, pretežno agrarnoj zemlji, uslovi za njen rad nisu bili još potpuno sazreli: već 1833. škola je rasformirana, a umesto nje su osnovane tri politehničke škole u rangu liceja, u Minhenu, Nirnbergu i Augsburgu, dok je pri Fakultetu za katedralne nauke Univerziteta u Minhenu osnovana Tehnička visoka škola, na kojoj je trebalo da se osposobljavaju kadrovi državnih službenika inženjera. Nakon nepunih sedam godina ukinuta je i ova škola, te je kao poseban inženjerijski tečaj priključena minhenskoj Politehnici. Već je ranije pomenuto da je 1846. godine sa Akademije na Politehniku prenet nastava tzv. *Civilbau*. Godine 1858. inženjerijski je tečaj pretvoren u posebnu Građevinsko-inženjerijsku školu koja deluje u okviru Politehničke škole. Sve to je predstavljalo proširenje obima i sadržaja nastave minhenske Politehničke škole, prouzrokovano svakako privrednim razvojem Bavarke, posebno приметnim nakon izgradnje prve železničke pruge između Nirnberga i Furta 1835. godine, inače i prve pruge na teritoriji nemačkih država.

Reorganizovanje školstva u Bavarskoj, kada su osim do tad postojećih humanističkih otvorene i realne gimnazije, kao predstupanj u visokom tehničkom obrazovanju, započeto je 1861. godine. Kada je 1868. godine maturirala prva generacija đaka realnih gimnazija, Politehnička škola u Minhenu je reorganizovana i podignuta u rang visoke školske ustanove. Tek deset godina kasnije, 1878, promenila je škola naziv u Kraljevsku bavarsku visoku tehničku školu. Godine 1901, istovremeno kad i u ostalim visokim tehničkim školama u celoj Nemačkoj Carevini, uvedena je titula *diplomirani inženjer* i omogućena odbrana doktorata, te je time bila odstranjena i poslednja razlika između jedne visoke tehničke škole i jednog univerziteta. Od te godine bio je odobren i upis studentkinja, ili *Personen*

weiblichen Geschlechts, kako ih tadašnji zakon o školstvu naziva, mada samo kao hospitalizacija, a tek od 1905. kao redovnih studentkinja, u potpunosti jednakih sa svojim kolegama.

Na Akademijinoj *Bauschule* student je bio sistemom školovanja vezan već od prve godine studija za jednog profesora i kod njega se školovao do diplomiranja. Na Tehničkoj visokoj školi, gde se nakon toga što je student odslušao neki predmet veza sa nastavnikom prekidala, teško je bez sigurnih podataka, koje inače nemamo, povezati studente iz naših zemalja sa pojedinim profesorima kao direktnim uzorom. Zbog toga je kao prilog ovom radu pridodat spisak studenata iz naših zemalja, dok ćemo se ovde osvrnuti na one nastavnike koji su svojim predmetom koji su predavali mogli da najviše utiču na formiranje budućih arhitekata.

Prvi profesori novoosnovanog odeljenja za arhitekturu 1868. godine bili su već i pre toga nastavnici na Politehnici — Rudolf Gottgetreu, Gottfried Neureuther i njegov dotadašnji asistent Albert Geul. Sva trojica su studirala arhitekturu na Akademiji, a nije bez značaja i to da su pre svoje nastavničke karijere, kraće ili duže vremena, bili zaposleni u bavarskoj Državnoj komisiji za železnice, te tako stekli iskustvo i u onim oblastima arhitekture koje su tokom studija mogli samo periferno da upoznaju.

Najznačajniji od njih bio je svakako Gottfried von Neureuther.⁷ Iako učenik Friedricha von Gärtnera, glavnog zastupnika tzv. *Rundbogenstila* u Nemačkoj arhitekturi, Neureuther nije prihvatio njegov romantizam oslonjen na italijansku romaniku i ranu renesansu, a isto tako nije se priklonio ni tzv. *Maximilianstilu*, koji je bio vladajući stil u izgradnji Minhena sredinom prošlog veka. Izvor njegovih inspiracija bila je arhitektura italijanske kasne renesanse, te je tako, uz Gottfrieda Sempera, postao jedan od glavnih zastupnika neorenesanse u nemačkoj arhitekturi. Prilikom izgradnje zgrade železničke stanice u Virzburgu (završena 1856) upotrebio je neke forme neorenesanse, prvi put do tada viđene na jednoj građevini praktične namene. Tek posle smrti kralja Maximiliana II, kada su prestali bezuspešni pokušaji stvaranja jednog sintetičkog stila po unapred stvorenom planu, dobio je Neureuther mogućnost da gradi značajnije objekte. Između 1866. i

³ W. Nerdinger, *Die Bauschule an der Akademie — Höhere Baukunst für Bayern, u: Tradition und Widerspruch*, München 1985. 281.

⁴ W. Riedner, *Technische Hochschule München, u: Die technischen Hochschulen*, München 1941, 223 ff.

⁵ K. H. Manegold, *Universität, Technische Hochschule und Industrie*, Berlin 1970, 15—26. — Za proučavanje ove materije interesantan je i rad A. Hertwiga, *Die geistige Wendel der Technischen Hochschulen in den letzten 100 Jahren und ihre Zukunft*, München 1950.

⁶ U ovom odeljku o istoriji Politehničke, odn. Tehničke škole u Minhenu, služio sam se osim radom W. Riednera, (v. prim. 4), i sa sledećim radovima: — A. Ruckner, *Technische Hochschule München*, Basel 1954; — *Technische Hochschule München 1868—1968*, München 1968; — pojedinih godišnjim izveštajima Skole (*Jahresbericht der königl. polytechnische Schule zu München*...).

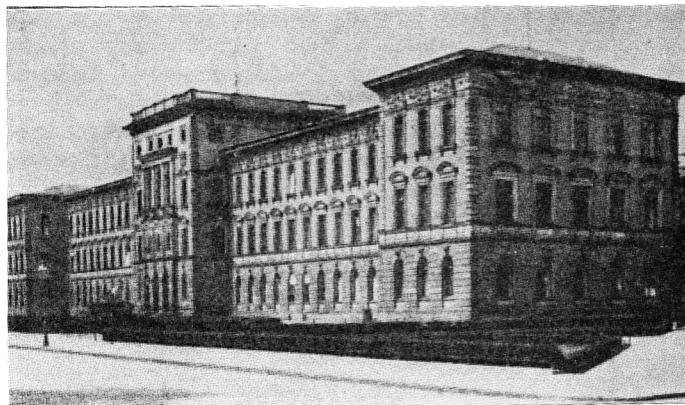
⁷ G. Neureuther (1811—1887) bio je sin Ludwiga i brat Eugena Napoleona Neureuthera, poznatih nemačkih slikara. Godine 1978. održana je u Gradskom muzeju u Minhenu izložba *Gottfried von Neureuther — Architekt der Neorenaissance in Bayern*, popraćena katalogom W. Nerdingera i F. Hufnagla sa istim naslovom.

1869. godine nastala je po njegovim projektima nova zgrada Politehničke škole u Minhenu, na kojoj je očigledan uticaj par godina pre toga završene monumentalne građevine ciriške Politehlike G. Sempera, a 1875—83. zgrada Akademije likovnih umetnosti u Minhenu, neosporno jedno od najznačajnijih dela nemačke arhitekture u neorenesansnom stilu.

Nastavničku karijeru Neureuther je započeo kao profesor za tzv. *Civilbau* na staroj Politehnici. Od 1868. pa do penzionisanja 1882. godine bio je upravnik Odeljenja za arhitekturu i profesor za arhitektonsko komponovanje. Taj predmet je obuhvatao projektovanje većih javnih i privatnih zgrada i monumentalnih građevina, koji su slušali studenti završne godine. Broj njegovih učenika tokom četvrt veka trajanja njegove profesure na Politehničkoj, odnosno Tehničkoj visokoj školi, bio je vrlo velik, a neki od njih — August Thiersch, Karl Hocheder i Paul Pfann — postali su i sami profesori na istoj školi.

Rudolf Gottgetreu počeo je nastavničku karijeru još 1850. godine kao asistent, a od 1852. kao profesor za *Civilbau* na Politehničkoj školi.⁸ Osnivanjem Tehničke visoke škole 1868. postao je profesor građevinske konstrukcije i poznavanja materijala, te je nastavu iz tih predmeta držao sledećih dvadeset godina, do svoga penzionisanja 1888. Za te predmete napisao je i udžbenike, iz kojih su učili ne samo studenti minhenske već i drugih nemačkih tehničkih škola.⁹ Kao graditelj Gottgetreu pripadao je krugu arhitekata koji su se bili prihvatili da stvore novi *Maximilianstil*, te je po njegovu projektu podignuti hotel *Vier Jahreszeiten* predstavljao jednu od markantnih tačaka Maximilian-Strasse u Minhenu, ulice koja je cela bila građena u tom stilu. Ideji o sintezi moderne gvozdene konstrukcije i gotičkih formi ostao je Gottgetreu veran i u svom drugom značajnom delu, protestantskoj crkvi u Minhenu, građenoj 1873—77. godine.

Albert Geul je po završenom školovanju na minhenskoj Politehnici nastavio studije na arhitektonskoj školi Akademije kod profesora Ludwiga Langa. Odmah po studijama, 1851. godine, počeo je da radi za bavorsku Državnu železnicu, gde se upoznao sa Neureutherom, te je kao njegov pomoćnik rukovodio izgradnjom železničke stanice u Virzburgu. Kada je Neureuther postao profesor na Politehnici, doveo je 1858. godine

85. Gottfried Neureuther, Tehnička visoka škola u Minhenu, 1865—1868. (snimak iz 1910)

Geula za asistenta. Otvaranjem nove škole 1868, Geul je postao profesor za *Civilbaukunde*, predmet koji je tada obuhvatao nastavu o podizanju stambenih zgrada, i bolnica. Nastavu je držao sve do kraja letnjeg semestra 1897. godine, kada se razboleo i nekoliko meseci kasnije i umro. Napisao je i dva udžbenika — *Die Anlage der Wohngebäude* i *Die Aeussere der Wohngebäude*. Kao arhitekt Geul nije ostvario neka značajnija dela; projektovao je više privatnih kuća, i to mahom u pokrajini Rajnland-Pfalz, odakle je bio rodom, dok je u Minhenu bila poznata nova zgrada za hemijsku laboratoriju Tehničke škole, po svojoj funkcionalnosti i svrsishodnosti.¹⁰

Predavanja iz nauke o formama antičke arhitekture, predmeta koji je osim istorije obuhvatao i praktične vežbe u projektovanju u antičkim stilovima, držao je u početku Gottfried Neureuther uz asistenciju Augusta Thierscha;¹¹ od 1874, kada je A. Thiersch postao profesor, ovaj je predmet ostao u njegovoj nadležnosti sve do 1908. godine. Tada je, nakon njegovog emeritiranja, katedru preuzeo Joseph Bühlmann,¹² pa se može reći da je predmet *Antička arhitektura* bio na Tehničkoj školi predavan od strane dva vrhunska nemačka poznavaoa i teoretičara za tu oblast. U istoriji arheologije su A. Thiersch i J. Bühlmann stvorili sebi imena rekonstrukcijama raznih antičkih građevina, od kojih treba spomenuti onu Thierschovu Erethejona na Akropolisu u Atini, i Bühlmannovu Mauzoleja u Halikarnasu.

Naslednik Neureuthera na katedri za arhitektonsko komponovanje, Friedrich von Thiersch, nije bio njegov učenik, ali je svojim intencijama pripadao istom krugu arhitekata nemačkog istorizma, onima koji su u italijanskoj visokoj renesansi crpili uzore za svoje stvaralaštvo.¹³ Apsolutna doslednost jednom stilu i purizam u izboru formi nisu bili međutim odlika Thierscha, tako da je dijapazon stilova u kojima su izvedena njegova dela dosta širok — osim neorenesanse srećemo i neobarok i neogotiku. Kada je 1887. godine dobio narudžbu za projekt Palate pravde u Minhenu, Thiersch je na njoj primenio forme do tada malo cenjenog baroka, uz to još južnonemačke provenijencije, te tako ovo zdanje stoji na početku neobaroknog stila u Ne-

⁸ R. Gottgetreu (Swinemünde, 1821 — Starnberg, 1890). — A. Thiersch, *Rudolph Gottgetreu* (nekrolog), *Bericht über die Kgl. Technische Hochschule zu München*, München 1891, Beilage, str. 1—6.

⁹ To su: — *Physische und chemische Beschaffenheit der Baumaterialien*, Berlin 1869; — *Lehrbuch der Hochbau-Konstruktionen*, Berlin 1880.

¹⁰ A. Thiersch, *Albert Geul* (nekrolog), *Bericht über die Kgl. Technische Hochschule zu München*, München 1898, Beilage, str. 3—6.

¹¹ August Thiersch (Marburg/Lahn, 1843 — Zürich, 1917) rođeni je brat arhitekta i profesora na istoj školi Friedricha Thierscha. — Thieme u. Becker, *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler*, XXXIII, Leipzig 1939, 35.

¹² J. Bühlmann je postavljen za nastavnika za arhitektonsko crtanje i unutrašnju dekoraciju već 1877. godine. — Thieme u. Becker, *op. cit.*, V, 1911, 190—1.

¹³ Friedrich von Thiersch (Marbourg/Lahn, 1852 — München, 1921) rođeni je brat Augusta Thierscha (v. primedbu 11). — W. Nerdinger, *Friedrich von Thiersch — Ein Münchner Architekt des späthistorismus*, München 1977 (Katalog izložbe).

mačkoj. Osim Palate pravde, koja je svakako njegovo najmonumentalnije delo, na vrlo dugačkoj listi njegovih radova nalazi se još niz zgrada i mostova, kako u Minhenu, tako i u Nemačkoj i drugim zemljama.

Delatnost Friedricha von Thierscha kao nastavnika Tehničke visoke škole trajala je 41 godinu. Godine 1880. postao je vanredni profesor, dve godine kasnije, tek trideset godina star, zamenio je emeritiranog profesora Neureuthera, te će do 1921. godine, kada je umro, kod njega učiti više stotina arhitekata, među kojima i Theodor Fischer, German Bestelmayer, Martin Dülfer, Walter Gropius i još niz značajnih nemačkih arhitekata.

Gottfried Neureuther i Friedrich Thiersch, svojim kvalitetima kao graditelji i kao profesori arhitektonskog komponovanja, dali su na izvestan način pečat minhenskoj Tehničkoj visokoj školi od njenog osnivanja 1868, pa do prvog svetskog rata. Ali, bez obzira na to, ne treba minorizirati ni značaj ostalih profesora te škole, koji su za nas od interesa i zato što je dobar deo studenata iz naših zemalja proveo na minhenskoj školi samo jedan deo studija, tako da nisu ni imali prilike da pohađaju nastavu Neureuthera ili Thierscha.

U drugoj generaciji profesora Tehničke škole, pritom se misli na one koji su svoju nastavničku karijeru započeli oko 1880, osim već pomenutog J. Bühlmanna i F. von Thierscha, nalazi se i Heinrich von Schmidt,¹⁴ sin Friedricha von Schmidta, graditelja bečke Katedrale, kao i zgrade JAZU u Zagrebu i Katedrale u Đakovu. Poput oca, i Heinrich von Schmidt je projektovao više crkava, od kojih posebno treba istaknuti u neoromaničkom stilu izgrađenu crkvu sv. Maksimilijana u Minhenu (1903). Za profesora na katedri za srednjovekovnu arhitekturu Schmidt je postavljen 1883. godine, a osim predavanja, njegov predmet, koji se slušao na trećoj godini studija, bio je povezan i sa vežbama u projektovanju.

Sa naimenovanjem za profesore Karla Hochedera 1898, Fritza Jammerspacha 1901. i Theodora Fischera 1908. godine može se govoriti o trećoj generaciji nastavnika Tehničke visoke škole u Minhenu. Njihovu delatnost kao graditelja odlikuje upotreba novih i modernih konstrukcionih građevinskih materijala i elemenata, ali vezana za tradiciju domaće folklorno-zanatske arhitekture, praćene citatima iz istorijskih stilova, posebno južnonemačkog baroka, tako da se, uslovno, može govoriti o *Minhenskoj školi* kao stilu koji zastupaju.

Karl Hocheder je, uz arhitekta Gabriela i Emanuela von Seidla i Theodora Fischera, svojom delatnošću u toku dve decenije pred prvi svetski rat dao pečat arhitektonskoj fizionomiji Minhena, koja se, i pored kasnijih razaranja, još uvek dobrim delom održala. Od Hochederovih projekata posebno se ističe Karl-Müllerovo javno kupatilo, gde je na barokno razućenoj građevini aplicirao i elemente Jugendstila.¹⁵

Hocheder je bio postavljen 1898. na mesto umrlog profesora A. Geula, a dotadašnji predmet *Civilbau* razdvojen je na gradnju stambenih zgrada, škola i bolnica, što je zadržao Hocheder, i na gradnju poljoprivrednih i privrednih građevina, koje je od 1901. preuzeo pro-

fesor Fritz Jammerspach. Katalog građevina koje je Jammerspach projektovao obuhvata uglavnom privredne zgrade. Za nas je interesantno da je po njegovom projektu izgrađen i jedan sanatorijum u Opatiji.¹⁶

Poslednji po datumu postavljanja za profesora u ovoj generaciji nastavnika, 1908. godine, bio je Theodor Fischer, koji svojom delatnošću kao arhitekt svakako pripada samom vrhu nemačke arhitekture tog vremena.¹⁷ Fischer je bio izuzetno plodan i svestran graditelj, tako da je njegova projektantska delatnost obuhvatala privatne i javne zgrade, škole, univerzitete, bolnice, pozorišta, muzeje, crkve, spomenike i mostove. Posebno je važan njegov rad na urbanističkom planiranju gradova, te su pod njegovim rukovodstvom izgrađeni generalni planovi za Konstanc, Stuttgart, Rozenhajm i još neke druge gradove. Njegov *Generalbauplan und Staffelbauordnung* za Minhen, usvojen početkom ovog veka, još uvek služi kao okosnica i za savremenu izgradnju tog grada.

Na početku ovog priloga rečeno je da se pred naše istoričare arhitekture postavlja zadatak proučavanja veza Minhen—Jugoslavija i u ovoj oblasti umetnosti. Obavljanje tog zadatka ne može se svakako izvršiti samo proučavanjem relacije profesori—đaci, tj. proučavanjem samo toka i načina studija na Tehničkoj školi. Te veze su mnogo kompleksnije i, u njihovom izučavanju, treba obuhvatiti i neke druge elemente. Tako su u stvaranju minhenskog arhitektonskog nasleđa učestvovali ne samo u ovom radu pomenuti profesori Tehničke škole već, tokom duge istorije tog grada, i drugi poznati i manje poznati graditelji, a njihova dela su sigurno bila zapažena od naših arhitekata, minhenskih đaka. I ne samo od njih, Minhen su posećivali i drugi naši graditelji koji su se školovali na drugim školama, tako da neke reminiscencije oblika i elemenata mogu biti i na taj način prenete i ugrađene u našu arhitektonsku baštinu.

Kompleksu veza i eventualnih uticaja treba priključiti i delatnost nekih minhenskih graditelja i stranaca koji su studirali u Minhenu, a koji su gradili kod nas. Već je pomenuto da je profesor Jammerspach projektovao jedan sanatorijum u Opatiji. Još dva profesora Tehničke visoke škole, braća August i Friedrich von Thiersch, povezani su, mada indirektno, svojom delatnošću s nama. Oni su za Velimira Teodorovića, nezakonitog sina kneza Mihaila, koji je živio u Bavarskoj, obavili nadogradnju i unutrašnju dekoraciju dvorca u Tegernzeu, nedaleko od Minhena. Kako je poznat prijateljski i mecenatski odnos Velimira Teodorovića prema našim studentima u Minhenu, može se pretpostaviti da su se oni, posećujući Teodorovića u njegovoj vili, koristili prilikom da detaljno razgledaju rad svojih profesora.

¹⁴ H. von Schmidt, (Köln, 1850 — München, 1928). — Thieme u. Becker, *op. cit.*, XXX, 1936, 145.

¹⁵ Thieme u. Becker, *op. cit.*, XVII, 1924, 125—6.

¹⁶ *Ibid.*, XVIII, 1925, 313—4.

¹⁷ *Ibid.*, XII, 1916, 42.

Od nemačkih, odnosno austrijskih arhitekata koji su studirali u Minhenu, a koji su delovali i na teritoriji današnje Jugoslavije, treba pomenuti i Franza Jakoba Kreutera, (Lohr a.M.,1813—Beč,1889), i Johanna Karla Müllera, (Benediktbeuern,1821—Gries,1909). Prvi je učestvovao u projektovanju železničke mreže kraljevine Srbije; drugi na trasiranju pruge Alfeld—Rijeka. Da li je njihova delatnost kod nas bila samo vezana za izgradnju pruga, ili su možda gradili i druge objekte, za sada nije poznato.

Arhitekt Wilhelm Bücher (Wiesbaden,1842—Grac, 1888) nakon školovanja u Minhenu i Karlsruheu delovao je stalno u Gracu, odakle je projektovao zgradu realke u Mariboru i zvonike Marijine crkve u Celju. Jedan potomak poznate minhenske slikarske porodice Adam, Friedrich Adam, (Minhen,1847—?), po završenoj Politehnici u Minhenu, došao je u Pulu, gde je od 1869. godine bio zaposlen u Direkciji arsenala. Po njegovu projektu sagrađena je zgrada mornaričkog kazina, koja je služila toj nameni sve do 1910. godine, kada je po planovima bečkog arhitekta L. Baumanna podignuta nova zgrada. O delatnosti Mathiasa Schneidera (Lindau, ? — poginuo na Marni 1914), koji je 1908—1914. projektovao više kuća u Beogradu, već je pisano kod nas.¹⁸ Sada kada je poznato da je 1892—96. studirao u Minhenu, može se pretpostaviti da je njegov dolazak i višegodišnji boravak u Beogradu možda povezan sa druženjem sa nekim od naših studenata na minhenskoj Tehničkoj školi. Mada pripada kasnijem vremenu, u okviru veza Minhen—Jugoslavija zaslužuje i pomena da je arhitekt kaluđer i trapist Seidler, po čijem je projektu 1926. godine sagrađena crkva Marije Zvijezde u Delibašinom Selu kod Banja Luke, došao iz Minhena.

Već je napred rečeno da je kao poseban prilog ovom radu pridodat spisak sa imenima naših studenata na Politehničkoj, odnosno Tehničkoj visokoj školi u Minhenu. Kako je spisak sačinjen alfabetskim redom, to će ovde biti date i neke napomene o redosledu i brojnosti.

Prvi od upisanih studenata arhitekture bio je Vrščanin Anton Hoffmann, školske 1860/61. godine, koji je inače kao redovan student *Bauschule* na Akademiji likovnih umetnosti, na Politehnici pohađao samo nastavu iz nekih predmeta. U sledećih deset godina, do 1870, na spisku upisanih nalaze se samo dva studenta arhitekture iz naših krajeva — Franc Dobi i Sava Dimitrijević. Počev od 1870. godine, pa do 1914. u semestralnim spiskovima uvek su zastupljeni i naši studenti — u početku dva do tri, kasnije i po pet—šest u jednom semestru.

Od ukupno 45 upisanih, u Minhenu je diplomiralo samo 12. Od ostalih trideset i tri studenta jedan je svoju diplomu stekao na Akademijinoj *Bauschule*, trojica na Tehničkoj školi u Ahenu i dvojica u Beču,

dok se za još sedam bivših minhenskih studenata u našoj literaturi navodi da su diplomirali, ali ne i gde. Kako se u okviru broja od 45 upisanih nalaze i hospitantanti, tj. oni koji su se upisivali samo radi usavršavanja, a ne u cilju okončanja studija, to je odnos onih koji su diplomirali, prema onima koji svoje studije nisu završili, ipak povoljniji no što to u prvih mah izgleda.

Prema mestu koje je uz studente navedeno kao njihov domicil, a u okviru istorijskih granica naših zemalja, u Minhen su došli sa teritorije ondašnje Austro-Ugarske Monarhije 24 studenta (13 iz Vojvodine, 7 iz Hrvatske, 3 iz Slovenije i jedan iz Bosne i Hercegovine), 18 iz kneževine, odn. Kraljevine Srbije i trojica iz Turske, tj. sa teritorije koju danas obuhvata SR Makedonija.

Verujemo da rezultati ovog istraživanja u Minhenu predstavljaju i doprinose za dopunu biografija nekih naših poznatih i manje poznatih arhitekata, ali i povod za istraživanje života i delatnosti onih osoba na čije se ime prvi put naišlo prilikom pregleda spiskova studenata.

PREGLED STUDENATA ARHITEKTURE NA THM

AKSMANOVIĆ, Vladoje

Arhitekt (Osijek, 29. 8. 1878 — Valpovo, 1946).

PSt: Vodi se kao Axmann Viktor, domicil Osijek. Studirao 8 semestara, počev od ZS 1897/8.

JB: Predispit položio na kraju ZS 1900, diplomski na kraju LS 1901.

Osnovna literatura: LEJ, knjiga 1, Zagreb 1984.

ANTONOVIC, Milan

Arhitekt (Beograd, 7. 11. 1868 — 25. 2. 1929).

PSt: Domicil Beograd. Studirao 8 semestara počev od ZS 1887/8.

JB: Predispit položio u LS 1888, diplomski u LS 1891.

U svim dosadašnjim njegovim biografijama nema pomena da je studirao u Minhenu, već je uvek deciderano navođen Cirihi kao mesto gde je studirao i diplomirao. Ljubomir Nikić u svom radu *Arhitekt Milan Antonović*, pretpostavlja na osnovu nekih sekundarnih izvora, da je Antonović verovatno 1881—1885. pohađao i završio realnu gimnaziju u Vinterturu, u Švajcarskoj. Ukoliko bi to bilo tačno, onda je moguće da je nakon završene gimnazije, do jeseni 1887, studirao u Cirihi, ili negde druge. Za tu pretpostavku govori i to što je već nakon prve godine studija u Minhenu položio predispit, za koji se inače sticalo pravo polaganja tek nakon četiri semestra studiranja.

Osnovna literatura: Ljubomir Nikić, *Arhitekt Milan Antonović*, Urbanizam Beograda br. 51, god. XI, Beograd 1979, str. 57—64.

¹⁸ Dr Divna Đurić-Zamolo, *Graditelji Beograda 1815—1914*, Beograd 1981, 108—9.

BAUMANN, Melkior

(biografski podaci nepoznati)

PSt: Domicil Cernik, Hrvatska. Studirao 8 semestara. počev od LS 1892. do ZS 1895/6.

BEKER, Gašpar

Arhitekt (Beograd, ? — oko 1896).

PSt: Vodi se kao Becker Gaspar i Kaspar. Domicil Beograd.

Studirao 9 semestara, od ZS 1887 do LS 1892.

JB: Predispit položio 1889, diplomski u LS 1892.

D. Đurić-Zamolo, *Graditelji*, str. 92, navodi samo jedno delo Bekera, i to u zajednici sa Milošem Savčićem. Savčić je bio isto minhenski đak — na THM je studirao i diplomirao građevinu 1885—1889. godine.**DAVIDOVIĆ, Miodrag**

(biografski podaci nepoznati)

PSt: Domicil Beograd. Studirao 10 semestara počev od ZS 1909/10. do LS 1914.

JB: Predispit položio u ZS 1910/11.

DIMITRIJEVIĆ, Dimitrije

(biografski podaci nepoznati)

PSt: Domicil Beograd. Bio je upisan dva semestra šk. 1894/95. godine.

U radu Željka Škalamere, *Secesija u arhitekturi Beograda 1900—1914*, Zbornik za likovne umetnosti Matice srpske br. 3, Novi Sad 1967, str. 316, nabrojan je među arhitektima koji u tom razdoblju deluju u Beogradu jedan Dimitrije Dimitrijević. Među studentima arhitekture na beogradskoj Velikoj školi 1904/5, koji su bili pred završetkom studija, pominje se isto jedan student tog imena (Jovan Milićević, *Razvoj nastave arhitekture na visokim školama u Srbiji*, Zbornik filozofskog fakulteta, Knjiga XIII-1, Beograd 1976, str. 207). Da li se ovde radi o jednoj, ili o više osoba, nije mi poznato.**DIMITRIJEVIĆ, Sava**

Arhitekt (Pančevo, oko 1850 — Beograd, 25. 9. 1927).

PSt: Domicil Pančevo. Bio je upisan 4 semestra 1870/71. i 1871/72. školske godine.

Gde je Dimitrijević diplomirao, nije poznato, ali je to bilo svakako pre 1877. godine, kada je po njegovom projektu sagrađena crkva sv. Trojice u Banatskom Novom Selu. Vreme upisa na THM, kao i godina gradnje pomenute crkve, pomeraju do sada pretpostavljanu godinu njegovog rođenja *oko 1860* na verovatnije *oko 1850*.Osnovna literatura: D. Đurić-Zamolo, *Graditelji*, str. 34—5.**DOBI, Franc**

? (Pančevo, ? — ?).

JB: Vodi se kao Doby Franz. Upisan kao hospitant u školskoj 1865/6. godini.

Kako osim imena i domicila za sada nema drugih podataka o ovom Francu Dobiu, to se može samo pretpostaviti da je bio u rodbinskim odnosima sa poznatim Baumeisterom Francom Dobiem, koji je 1830-ih i 1840-ih delovao u Južnom Banatu i Beogradu.

ĐIKETA, Aleksandar

(biografski podaci nepoznati)

PSt: Vodi se kao Gjicketta Alexander. Domicil Đurđevac, Hrvatska. Upisan je kao slušalac dva semestra šk. 1905/6. god.

ĐURČIĆ, Vojin

(biografski podaci nepoznati)

PSt: Domicil Niš. Bio je upisan somo u ZS 1906/7.

FILIPOVIĆ, Dušan

Stomatolog (Beograd ili Niš, 17. 12. 1888-Beograd, 1982).

PSt: Domicil Beograd. Studirao arhitekturu 7 semestara 1908—12.

D. Filipović je 1912. prekinuo studije arhitekture i upisao se na medicinu (D. Savić, *Kod dva bela goluba*, Reporter br. 5, Beograd 1983, str. 16—17).**FISCHER, Adolf**

(biografski podaci nepoznati)

PSt: Domicil Ada. Studirao 5 semestara 1896—98. godine.

FLORSCHÜTZ, Feliks

Graditelj (G. Rijeka kod Križevaca, 10. 5. 1882—Zagreb, 24. 3. 1960).

PSt: Domicil Zagreb. Bio je upisan kao slušalac 4 semestra 1904—1906. godine.

Osnovna literatura: LEJ, knjiga 1, Zagreb 1984.

FORETIĆ, Vinko

Slikar (Komiža, 9. 2. 1888 — Split, 30. 12. 1958).

PSt: Domicil Komiža. Bio je upisan samo u ZS 1907/08. V. Foretić je po tom nastavio studije slikarstva, prvo u privatnom ateljeu H. Knirra, te od 15. maja 1909. na minhenskoj Akademiji likovnih umetnosti.

Osnovna literatura: LEJ, knjiga 1, Zagreb 1984.

HOFFMANN, Antun

Arhitekt (Vršac, 1833 — 10. 10. 1899).

PSt: Domicil Vršac. Bio je upisan kao hospitant šk. 1860/61. Slušao je predmete civilno građevinarstvo i arhitektonsko crtanje.

A. Hoffmann je istovremeno studirao arhitekturu na Akademiji likovnih umetnosti kod prof. Langea (Upisna knjiga Kralj. bavarske akademije likovnih umetnosti u Minhenu za 1841—1884, redni br. 1672). Na Akademiju se upisao 18. 5. 1860, a nakon probne godine, 21. 5. 1861. stekao je prava redovnog studenta. Iz upisne knjige Akademije vidi se da je bio katoličke vere, 27 godina star, a da mu je otac drvodeljski majstor. U Vršcu je A. Hoffmann projektovao više privatnih zgrada — je-

dna od većih je bila kuća za izdavanje J. Zoffmanna — kao i vodotoranj u vršačkom parku, završen 1. maja 1893. (F. Milleker, *Kulturgeschichte der Deutschen im Banat*, Vršac 1930, str. 77—78; isti, *Geschichte des Wrschatzer Stadtgartens*, Vršac 1927², str. 20).

ILIĆ, Svetislav

(Biografski podaci nepoznati).

PSt: Domicil Požarevac. Bio upisan 5 semestara 1897—99. g.

JANKOVIĆ, Đorđe

Arhitekt, (Beograd, 20. 9. 1885 — ?).

PSt: Domicil Beograd. Bio upisan samo u ZS 1909/10.

U prijavi boravka, osim mesta i datuma rođenja, upisano je i ime oca i majke, (Svetozar, trgovac, i Mileva), te da je u Minhenu boravio od 8. 11. 1909 do 31. 3. 1911. D. Đurić-Zamolo, *Graditelji*, str. 116, nabraja među arhitektama koji djeluju u Beogradu do 1914. i Đorđa Jankovića.

KAPETANOVIĆ, Milan

Arhitekt, (Beograd, 30. 9. 1859 — 26. 7. 1934).

PSt: Domicil Beograd. Studirao 8 semestara, od ZS 1883/4. do LS 1887.

JB: U školskoj 1885/6. položio predispit. U izveštajima o položenim diplomskim ispitima nema njegovog imena, te ukoliko to nije štamparska greška, Kapetanović je diplomirao na nekoj drugoj školi. Osnovna literatura: D. Đurić-Zamolo, *Graditelji*, str. 64—66.

KOVAČEVIĆ, Luka

(Biografski podaci nepoznati).

PSt: Domicil Kikinda. Studirao 2 semestra školske 1873/4. g.

LEKO, Dimitrije T.

Arhitekt, (Beograd, 22. 1. 1863 — Kragujevac, 24. 9. 1914).

PSt: Domicil Beograd. Upisan kao slušalac 4 semestra 1884—86. g. Osnovna literatura: D. Đurić-Zamolo, *Graditelji*, str. 67—69.

NIKOLIĆ, Živojin

Arhitekt (Kruševac, 14. 1. 1890 — ?).

PSt: Domicil Kruševac. Studirao 8 semestara 1908—1912.

JB: Predispit položio u LS 1910, diplomski u LS 1912.

U prijavi stanovanja, osim mesta i datuma rođenja, navedeni su i sledeći podaci: otac mu je Ljuba Nikolić, industrijalac u Kruševcu; u Minhenu je došao 9. 10. 1908; u toku letnjih ferija 1909. bio je objavljen za Srbiju, a 1910. za Cirihi. Iz Minhena se konačno vratio za Srbiju 21. 8. 1912.

PEJČINOVIĆ, Siljan

Arhitekt, (Gaj, Makedonija, ? — ?).

PSt: U početku je kao domicil naveden Gaj, Makedonija, od 1893. Beograd. Na THM je bio upisan ukupno 12 semestara, i to 10 od 1888. do 1893, te nakon tri godine još dva semestra u školskoj 1897/8. godini.

Kod D. Đurić-Zamolo, *Graditelji*, str. 116, nabrojan je među arhitektama koji deluju do I svetskog rata u Beogradu.

PETROVIĆ, Đorđe T.

(Biografski podaci nepoznati)

PSt: Domicil Sremska Mitrovica. Bio upisan 4 semestra 1876—1878. godine.

POPOV, Genko

(biografski podaci nepoznati)

PSt: Domicil Tresonče, Makedonija. Bio je prvo upisan 5 semestara na mašinski, a 1907—1912. 5 semestara na arhitekturu.

REICHL, Edmund

Arhitekt (Alibunar, 24. 2. 1881 — ?).

PSt: Domicil Alibunar. Studirao 8 semestara 1899—1903.

JB: Predispit položio u ZS 1900/01, diplomski u LS 1903.

U prijavi stanovanja, osim mesta i datuma rođenja, navedeni su i sledeći podaci: roditelji Hieronimus i Anna, posednici mlina u Alibunaru. U Minhenu je došao 12. 10. 1899, objavljan tokom letnjih ferija 1901. i 1902, a iz Minhena se konačno odselio 13. 8. 1903. Godine 1905. boravio je ponovo kraće u Minhenu.

ROSELT, Ferdinand

(biografski podaci nepoznati)

PSt: Domicil Beograd. Bio je upisan kao hospitant u ZS 1887/8. i 1888/9. godine.

SCHAEFTLEIN, August

Arhitekt (Celje, 27. 12. 1887 — ?).

PSt: Domicil Celje. Bio upisan dva semestra 1907/8. i dva 1909/10. školske godine.

JB: Za predispit nema podataka. Diplomski je položio u LS 1910. godine.

U prijavi stanovanja, osim mesta i datuma rođenja, nalaze se i sledeći podaci: otac mu je dr Hermann, zemaljski sudski savetnik; — u Minhenu je došao 2. 11. 1907; objavljen je od 16. 3. do 2. 5. 1910. za Grac, od 17. 8. do 23. 9. 1910. nepoznato gde; iz Minhena je konačno objavljen 1. 12. 1912.

SCHMIDINGER, Fritz

Arhitekt (verovatno Ljubljana, ? — ?).

PSt: Domicil Ljubljana. U ZS 1905/6. upisan kao hospitant na Opštem odseku, te posle dve godine kao redovan student arhitekture 4 semestra 1908—1910.

JB: U LS 1910 položio diplomski ispit.

NADOPUNA

str. 117, lijevi stupac, poslije 12. reda odozdo, slijedi tekst:

MADUROWICZ Eduard

Arhitekt, (? — ?).

PSt: Domicil Bugojno. Bio je upisan 7 semestara 1908—1912

JB: Predispit je položio u LS 1910, diplomski u ZS 1911/12.

MASLAĆ Dragutin

Arhitekt, (Papратиште, Srbija, ? — ?).

PSt: Domicil Papратиште. Studirao 8 semestara 1900—1904.

JB: Podatak o polaganju predispita nisam uspeo da pronađem. Diplomski ispit je položio u LS 1904.

D. Maslač je pre odlaska za Minhen studirao arhitekturu na beogradskoj Velikoj školi, te možda zato nije polagao predispit na THM. (J. Milićević, *Razvoj nastave arhitekture na visokim školama u Srbiji*, Zbornik filozofskog fakulteta, Knjiga XIII-1, Beograd 1976, str. 219). Ukoliko se iz novinskih naslova može zaključiti, za vreme I svetskog rata nalazio se na Krfu i tada učestvuje na konkursu za izradu spomenika srpskim žrtvama na ostrvu Vidu, te izgleda da je njegov projekt bio i usvojen. (*Bibliografija rasprava i članaka*, tom V, *Likovne umjetnosti*, Zagreb MCMLXXVII, jedinice 2995, 2996 i 23.776). Da se Maslač bavio i kritikom, svedoče njegovi radovi *Skica za zgradu Monopolske uprave*, objavljen u Srpskom tehničkom listu 1909, te *Dve zgrade arhitekture Dimitija Leka*, objavljen u Tehničkom listu 1936. godine.

NIKOLIĆ Vladimir

(Biografski podaci nepoznati)

PSt: Domicil Senta. Studirao je samo u ZS 1879/80. Prilično raširen običaj u prošlom veku studiranja na više škola u raznim mestima, a i državama, navodi na pretpostavku da se u ovom slučaju radi o arhitekti Vladimiru Nikoliću (Senta, 13/25. 6. 1857 — Sr. Karlovci, 21. 2. 1922), koji je završio Visoku tehničku školu u Beču, a 1893. bio upisan na likovnu Akademiju u Beču.

SCHNEIDER, Mathias

Arhitekt (Lindau, Bavarska, ? — poginuo na Marni 1914).

PSt: Bio je upisan 7 semestara 1892—1896. godine.

Osnovna literatura: D. Đurić-Zamolo, *Graditelji*, str. 108—109.

SCHÜLLER, Carl

(Biografski podaci nepoznati)

PSt: Domicil Apatin. Bio je upisan samo u LS 1876. godine.

SEC, Alexander

(Biografski podaci nepoznati)

PSt: Domicil Zagreb. Tri semestra 1874—75. bio upisan na Inženjeriski, potom 5 semestara, do LS 1878. na Arhitektonski odsek.

SIMUNEC (ŠIMUNEC ?), Svetomir

(Biografski podaci nepoznati).

PSt: Domicil Zagreb. Bio upisan 4 semestra 1908—10. kao slušalac.

STEPIĆ, Simeon Petar

(Biografski podaci nepoznati).

PSt: Domicil Kragujevac. Bio upisan 6 semestara 1872—1875.

STEPIŠNEK, Maks

(Biografski podaci nepoznati).

PSt: Domicil Celje. Bio upisan 3 semestra 1872 i 1873. god.

SUBOTIĆ, Jovan

Arhitekt (Pančevo, 28. 10. 1850 — Beograd, 11. 4. 1890).

PSt: Domicil Pančevo. Bio upisan 2 semestra školske 1871/72. godine.

Osnovna literatura: Lj. Nikić, *Arhitekt Jovan Subotić*, Zbornik za likovne umetnosti Matice srpske, br. 18, Novi Sad 1982, str. 294—254.

TANAZEVIĆ, Branko

Arhitekt (Čakovo, Banat, 26. 11. 1876 — Beograd, 19. 4. 1948).

PSt: Domicil Beograd. Bio je upisan 9 semestara 1899—1904. godine (sa izuzetkom ZS 1903/4).

JB: Predispit nije uveden, diplomski je položio u LS 1904. U prijavi stanovanja uveden je kao datum rođenja 26. novembar (mesec slovima!) 1876, a kao mesto Beograd. U Minhenu je došao 12. 11. 1899, od 31. 7. 1901. do 1. 11. 1901. bio je objavljen za Beograd, iz Minhena se konačno odselio 25. 8. 1904.

Osnovna literatura: D. Đurić-Zamolo, *Graditelji*, str. 100—102.

THIER, Emanuel

Arhitekt (Vršac, ? — ?).

PSt: Domicil Vršac. Studirao 4 semestra 1896/7. i 1898/9. god.

JB: Diplomski ispit položio 1899. Godine 1904. podneo je zahtev da mu se, na osnovu u međuvremenu donesenog zakona iz 1901, prizna pravo na titulu *diplom. ing.*, što je odobreno. Tom prilikom je navedeno da živi u Budimpešti.

THIER, Franz

Arhitekt (Vršac, 17. 10. 1875 — ?).

PSt: Domicil Vršac. Studirao je 4 semestra 1904—1906. godine.

JB: Diplomski ispit položio je u LS 1906.

U prijavi stanovanja, osim mesta i datuma rođenja, navedeni su i sledeći podaci: roditelji su mu Adam i Fanny, rođj. Hirhagen, posednici iz Vršca, katoličke vere; — u Minhenu je došao 29. 10. 1904, a 26. 5. 1906, preselio se u Pasing (onovremeno posebna opština, danas sastavni deo Minhena); — konačna odjava nije upisana, ali je 23. 10. 1906. u prijavi unesena primedba da je *zur Zeit Dipl. ing. in der k.k. Techn. Hochschule in Graz*.

THIER, Rudolf

Arhitekt (Vršac, 5. 4. 1863 — ?).

PSt: Domicil Vršac. Studirao na THM 1883—1889, te opet 1890/91.

JB: Predispit položio 1891. godine.

Prijava boravka iz vremena kad je studirao u Minhenu nije sačuvana, ali jeste jedna druga, vezana za njegov boravak od 10. 10. 1914. do 13. 7. 1915. U Minhenu je bio došao iz Ahena, gde mu je bilo stalno prebivalište. Osim mesta i godine rođenja, u prijavi je navedeno da je dipl. inž. arhitekture i kraljevski profesor, da je 12. 7. 1901. diplomirao na Tehn. visokoj školi u Ahenu, a da sada boravi u Minhenu *radi studija umetnosti*. Bio je svakako dobro situiran, jer su na prijavnoj listi osim njega, žene i ćerke, uvedene i kuvarica i služavka.

UBAVKIĆ, Petar

Vajar (Beograd, 19. 9. 1850—27. 6. 1910).

PSt: Domicil Beograd. Upisan kao hospitant u LS 1876.

Nekoliko naših slikara i vajara, koji su redovno studirali na Akademiji likovnih umetnosti, ili u školi za primenjene umetnosti u Minhenu, bili su upisali jedan do dva semestra i kao hospitanti na THM, ali uvek na Opštem odseku. To je bio slučaj i sa nekim umetnicima iz Bavarske i drugih zemalja, te, ukoliko sam uspeo da utvrdim, to je bio uslov za polaganje ispita za nastavnika crtanja. Ispit se polagao na THM, pred specijalnom komisijom, sastavljenom od profesora THM, Akademije i Škole za primenjenu umetnost. Da li je Ubavkić bio zaista upisan na Odsek za arhitekturu, ili je štamparskom greškom umesto *Allg. Abt.* kraj njegovog imena stavljeno *Arch. Abt.*, kako to stoji u tabelama, ostaje za sada nerazjašnjeno.

VLADISAVLJEVIĆ, Danilo

Arhitekt, (D. Milanovac, 16. 4. 1871 — Beograd, 5. 1. 1923).

PSt: Domicil D. Milanovac. Studirao 10 semestara 1889—1894.

Osnovna literatura: D. Đurić-Zamolo, *Graditelji*, str. 29—31.

VLAJKOVIĆ, Svetozar

(Biografski podaci nepoznati).

PSt: Domicil Beograd. Bio je upisan kao hospitant u LS 1889. g.

ZACHOS, Aristoteles A.

(Biografski podaci nepoznati).

PSt: Domicil Bitolj. Bio je upisan 12 semestara 1889—1895. g.

Skraćenice i objašnjenja

PSchM — *Polytechnische Schule München* (Politehnička škola u Minhenu), odnosno

THM — *Technische Hochschule München* (Tehnička visoka škola u Minhenu). Zvanični naziv škole menjan je nekoliko puta. Osnovana 1827. kao *Polytechnische Zentralschule*, negde 1844. menja naziv u *Königliche polytechnische Schule zu München*. Od 1859. do 1869. je *Königliche Polytechnische- und Bau- und Ingenieur-Schule*, od 1869. do 1877. opet kao i pre 1859. Rang visoke škole dobija 1878. te joj je naziv *Königliche technische Hochschule*, od 1913. *Königliche bayerische technische Hochschule*.

JB — *Jahresbericht der königl. polytechnische Schule zu München* (godišta 1844. do 1877.) i *Jahresbericht der königl. technische Hochschule zu/in München* (godišta 1878—1915.) Godišnji izveštaji su izdavani na kraju školske godine. Do šk. god. 1868/69. osim izveštaja o radu u njima su spiskovi profesora i đaka, odn. studenata, a od te godine i izveštaji o položenim ispitima.

PSt — *Personalstand der Polytechnischen Schule zu München*, odnosno *Personalstand der königl. bayerischen Technischen Hochschule in München*, izlazio je počev od školske 1868/69. godine dva puta na godinu, jednom sa pregledom studenata upisanih u zimskom i drugi put u letnjem semestru.

Domicil — U spiskovima studenata rubrika sa podatkom **aus (iz)** popunjavana je različito, nekad mestom stalnog boravka, nekad mestom rođenja.

predispit — *Vorprüfung* (od 1902/03 *Diplomvorprüfung*) položen je iz opštih predmeta nakon dve godine studija.

diplomski ispit — *Fachprüfung*, od 1902/03 *Diplomprüfung*, položen je nakon 4 godine studija. Titula *Dipl. ing.* dodeljivana je tek od 1902/03. godine.

ZS, odn. LS — Zimski, odnosno letnji semestar.

hospitant, slušalac — Hospitanti i slušaoci, za razliku od redovnih đaka, odn. studenata, pohađali su samo nastavu iz za njih interesantnih predmeta. Hospitanti su bili nešto starije osobe (**Männer reiferen Alters**, kako stoji u programu škole), koje su završile neku drugu visoku školu, ili bili studenti na Univerzitetu. Slušaoci su bili tek završeni gimnazijalci ili đaci drugih srednjih škola, s najmanje od 17 godina starosti.

prijava boravka — Za jedan, manji broj ovde navedenih studenata postoje sačuvane prijave boravka u fondovima Gradskog arhiva Minhena. Napominjem da ove prijave boravka, i ako su predstavljale zvanični dokument ispunjavan u policiji, ne daju uvek potpune i sigurne podatke.

LEJ — *Likovna enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1984, 1987.

D. Đurić-Zamolo, Graditelji — Dr Divna Đurić-Zamolo, *Graditelji Beograda 1815—1914*, Beograd 1981.